

**KAPIYA GELENİ GERİ ÇEVİRMEME:
İSTANBUL ESNAFININ DİLENCİLİK OLGUSUNA
BAKIŞ AÇISI**

**NEVER TURN ANYBODY BACK FROM YOUR GATE:
OPINIONS OF ISTANBUL TRADESMEN ABOUT
BEGGING PHENOMENA**

Prof. Dr. İsmail COŞKUN

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Dr. Alev ERKİLET

İstanbul Metropolitan Planlama (İMP), BİMTAŞ, İstanbul

Özet: Bu makale, İstanbul esnafının dilencilik olgusuna bakış açısını, 2009 yaz aylarında gerçekleştirilmiş olan bir saha araştırmasının bulguları çerçevesinde ele almaktadır. Kamu kurumları tarafından bir toplumsal problem olarak deklare edilen dilencilik İstanbul halkının bakış açısını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır. 55 derinlemesine mülakat, bir de odak grup toplantısı yapılmıştır. Derinlemesine mülakatlar esnaf, çeşitli mesleklerden İstanbullular ve din adamları ile gerçekleştirilmiştir. Zabıta görevlileri ile de bir odak grup toplantısı yapılmıştır. Makalede İstanbul halkının dilenci ile en fazla muhatap olan kesimini oluşturan esnafın, dilencilik olgusuna ve dilencilere yaklaşımını irdelemeyi amaçlayan sorulara verdiği cevaplar analiz edilmektedir. Esnaf dilencilik nasıl tanımlamakta, İstanbul'da hangi dilencilik türleri ve grupları ile karşılaşmakta, dilenciye neden para vermekte, dilencileri bir tehdit, dilencilik de bir toplumsal problem olarak algılamakta mı? türünden sorulara alınan cevaplar, esnafın geleneksel bir toplumsal kategori olarak geçmişten getirdiği inanç-değer ve işlevlere hala sahip çıkmakta olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Nitel araştırma, derinlemesine mülakat, odak grup toplantısı, toplumsal problemler, dilencilik, esnaf.

Abstract: This article handles the point of view of Istanbul's tradesmen to the begging phenomena under the frame of a field study realized in 2009 summer. Qualitative research techniques are used in this research which aims to put forth the point of view of Istanbulites to the begging phenomena which is declared as a social problem by the public institutions. 55 in-dept interviews and 1 focus group meeting are realized. Tradesman, members of different professions and religious functionaries are questioned in the interviews. An the focus group meeting is realized with the members of the municipal police forces (Zabita) of İstanbul. In this article, we are analyzing the answers given by tradesmen -one of the main targets of the beggar mobility- to the questions about their approach to begging phenomena and beggars themselves. What are the descriptions of tradesmen about begging phenomena?, Which kind of begging strategies do they confront with? Which kind of beggar groups do they meet? Why do they give money to beggars? Do they perceive beggars as a threat for themselves and for their families? Do they perceive begging as a social problem? The answers taken for these questions, showed that tradesmen, as a traditional social category, still attend to their historical beliefs-values and functions.

Key Words: Qualitative research, in-dept interview, focus group meeting, social problems, begging, tradesman.

Dilencilik, geçmişten bugüne tüm zamanlarda ve mekânlarda, çok farklı toplumlarda rastlanan bir davranış biçimi, bir müessese. Doğu'da ve Batı'da, Hıristiyan, Müslüman, Budist toplumlarda karşımıza çıkıyor. Bin Bir Gece Masallarında dilencilik belli başlık meslek kategorilerinden biri olarak zikrediliyor. Osmanlı İmparatorluğunda da dilencilik bir meslek kategorisi gibi görülüyor. Osmanlı devlet yöneticileri, dilencilikten ziyade yoksullukla mücadele ediyorlar ve -Mehmet Genç'in çok önemli saptamasıyla- toplumu ve ekonomiyi çok yoksul ve çok zengin ayırımına yol açmayacak şekilde yönetmeye çalışıyorlar. Buna rağmen yine de toplumda hiç yoksul kalmaması düşünülemezden, yoksulları vakıflar ve devlet yardımları kanalıyla desteklemeye çalışıyor ve bu bağlamda ortaya çıkan dilencilik de yasal düzenlemelerle denetim altında tutuyorlar¹. Buna dair en ilginç betimlemelerden birini yapan Düzbakar, Osmanlı'nın dilencileri "duacı esnafı" olarak gördüğünü belirtiyor. Osmanlı Devleti'nin Dilencilere Bakışı (Bursa Örneği) başlıklı makalesinde şunları söylüyor: "Tüm bunlara rağmen çok zor durumda kalan kimseler devletin kontrolü altında dilencilik yapabilmektedir. Öyle ki, adeta bir meslek erbabı gibi başlarında devlet ile olan ilişkilerini düzenleyen kethüda

¹ Mehmet Genç, "Osmanlı Dünyasında Dilencilik", *Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul: Zabita Daire Başkanlığı Yayınları, 2008, s. 15.

bulunmaktadır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin dilencilere insanlara dua etmeleri belki de psikolojilerinin düzelmesi için çalışan bir hizmet grubu yani "duacı esnafı" gibi yaklaştığını göstermektedir. Tüm bunlara rağmen art niyetli, kolay para kazanma peşinde koşan, halkın dini duygularını istismar eden ve halkı rahatsız eden dilenciler, buldukları yerden başka yerlere sürgün edilmiştir².

Meşrutiyet döneminde de yoksulların Darülaceze gibi kurumlar vasıtasıyla devlet tarafından ve Fukaraperver Cemiyetleri aracılığıyla sivil toplum tarafından desteklendiği bilinmekte, bu yollarla ihtiyaç sahiplerinin dilenmekten korunmaya çalışıldığı görülmektedir³. İstanbul açısından bakıldığında, dilencilik daha ziyade yoğun göçün söz konusu olduğu dönemlerde bir toplumsal sorun olarak algılandığı görülmektedir. İmparatorluğun çöküş dönemlerinde yaşanan göçler nasıl İstanbul'da dilenci yoğunlaşmasına neden olmuş idiyse, Cumhuriyet döneminde özellikle 1970-80'lerde Karadeniz bölgesinden, 90'larda ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden yaşanan göçler de İstanbul'da benzeri bir yoksul nüfus yoğunlaşmasına neden olmuştur. Resmi rakamlara göre 11,5 milyonu gayri resmi rakamlara göre de 15-16 milyonu bulunduğu düşünülen İstanbul'da dilencilik resmi otoriteleri düşündüren bir olgu olmaya başlamıştır. Nitekim kentlerin büyümesi oranında dilencilik sorun olarak algılanması eğilimi de artmaktadır. İstanbul Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı'nın yaptığı bir araştırmada, Türkiye'deki belediyelerin birçoğunun konuyu bir toplumsal problem olarak algılamadığı ortaya çıkmıştır. İ.B.B. Zabıta Destek Hizmetleri Müdürü Bayram Ali Çakıroğlu'nun Dilencilik Sempozyumu'nda belirttiği üzere, dilencilik ve dilencilikle mücadele konusunda kendilerine soru formu gönderilen 912 belediyeden 541'i soru formlarını doldurarak geri dönüş yapmış (% 59), 371 belediye ise (% 41) ise anketleri cevaplamamıştır. Diğer bir ilginç nokta da anketlere cevap verip geri dönüş yapan belediyelerin % 51'inin dilencilik toplumsal bir sorun olarak görmemeleridir⁴. Sorun daha ziyade büyükşehir belediyeleri tarafından his ve

² Ömer Düzbakar, "Osmanlı Devleti'nin Dilencilere Bakışı (Bursa Örneği)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1. Cilt, 5. Sayı, Güz 2008, s. 290.

³ Nadir Özbek, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*, İstanbul: Tarih Vakfı & Emeklilik Gözetim Merkezi, 2006, s. 65-66.

⁴ Bayram Ali Çakıroğlu, "Belediyeler ve Türkiye'de Dilencilik Boyutları, *Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul: Zabıta Daire Başkanlığı Yayınları, 2008, s. 47.

ifade edilmektedir. Ancak büyükşehirlerde ve İstanbul'da -küresel sistemle eklenmenin artışı ile de doğru orantılı olarak- dilencilik giderek daha fazla dikkat çeken bir olgu olduğu muhakkaktır. İstanbul Valiliği de, çocukların sokakta çalıştırılmasını ve dilendirilmesini önlemek üzere çeşitli projeler geliştirmekte, bu alanda Emniyet Müdürlüğü, üniversiteler, İŞKUR, SHÇEK gibi kurumlarla işbirliği yapmaktadır⁵

Konu sadece valilikleri ya da büyükşehir belediyelerini ilgilendiren kamusal bir mesele olmakla kalmamakta, ulusal ve uluslar arası basın da merceğine girmektedir. Buna dair ilginç örneklerden biri, İngilizce yayın yapan bir Çin internet/haber sitesinde yayınlanmış olan İstanbul'daki çocuk dilencilerle ilgili haberdir. "Çocuk Dilencilik Türkiye'de Ciddi Bir Toplumsal Problem Haline Geliyor" başlığını taşıyan bu haberde, İstanbul'da metro girişinde flüt çalarak dilenmekte olan kız çocuklarının fotoğrafı yanında, meselenin ciddi bir toplumsal problem haline gelmeye başladığına dikkat çeken bir yazı yer almaktadır. Bu haber farklı Çin ve bazı Alman sitelerinde de alıntılanmıştır⁶.

Peki, sosyolojik açıdan bakıldığında toplumsal problem nedir? İstanbul halkı dilencilik olgusuna basının, belediyelerin ya da diğer resmi kurumların yaklaştığı gibi mi yoksa daha farklı biçimde mi yaklaşmaktadır? Resmi kurumlar ile toplumun algısı hangi noktalarda örtüşmekte hangi noktalarda farklılaşmaktadır? Kurumların dilencilikle mücadele anlayışı, toplumun sadaka verme ve yoksula yardım alışkanlıklarını olumsuz yönde etkileyebilir mi? Bu ve benzeri pek çok soruya cevap aramak üzere bir saha araştırması yapma düşüncesi uzun süredir aklımızdaydı. 2009 yılının yaz aylarında İTO'nun desteği ile bu fikri gerçekleştirme imkânı doğdu. İstanbul Halkının Dilencilik Olgusuna Bakış Açısı araştırmasını tasarlarken, bunun nicel bir araştırma mı yoksa nitel bir araştırma mı olması gerektiği üzerinde hassasiyetle duruldu. Dilencilikle ilgili sosyolojik araştırmaların daha ziyade dilencilerin analizi üzerinde yoğunlaşmış olması nedeniyle, dilenciyle muhatap olan kitlenin kanaat

⁵ İstanbul Valiliği, "Sokakta Yaşayan Veya Sokakta Çalıştırılan Çocukların Korunması Suretiyle Kamu Emenliğinin Sağlanması İle İlgili Güvenlik Tebliği", (2000/1) <http://www.istanbul.gov.tr/?pid=78>.

⁶ Chinaview, "Childbegging Becomes Serious Social Problem in Turkey", 2009, http://news.xinhuanet.com/english/2009-10/26/content_12328109.htm, 24.11.2009 tarihinde girildi; Peoples Daily Online, "Childbegging Becomes Serious Social Problem in Turkey", 2009, <http://english.people.com.cn/90001/90783/91321/6793630.html>, 24.11.2009 tarihinde girildi; Indymedia-Letzebuerg, "Childbegging Becomes Serious Social Problem in Turkey", 2009, http://www.indymedia-letzebuerg.net/index.php?option=com_content&task=view&id=33736&Itemid=28, 24.11.2009 tarihinde girildi.

ve eğilimleri hakkında fazla veriye sahip olmadığımız saptamasından hareketle, yapılacak olan araştırmanın konunun genel çerçevesini ve muhatap kitlenin ayrılabilceği kategorileri ortaya koymaya imkân verecek nitel ve betimsel bir araştırma olmasının daha yararlı olacağına karar kılındı. Araştırmada derinlemesine mülakatlardan ve odak grup toplantılarından yararlanıldı.

İstanbul halkının dilenciyle en fazla muhatap olan kesimini esnaf oluşturuyor. Birkaç pilot görüşme bu olguyu açık bir şekilde ortaya koymuştu. Bu nedenle derinlemesine mülakatlar ağırlıklı olarak esnafla yapıldı. 55 derinlemesine mülakattan 32 tanesi İstanbul'un farklı yerlerinden seçilmiş olan çeşitli gruplardan esnafla gerçekleştirildi. Görüşme yapılacak esnafın seçiminde Zabıta Daire Başkanlığı'nın en fazla dilenci yakalanan yerlerle ilgili verilerinden yararlandık. Bu verilere göre dilencinin en fazla faaliyet gösterdiği bölgelerde iş yapan esnaf yanında, yeni çarşılaşmakta olan bölgelerdeki esnafla da görüşmeler yapıldı. Avrupa ve Anadolu yakasında faaliyet gösteren esnaf çalışmaya ağırlığı oranında dâhil edildiği gibi, esnafın farklı faaliyet alanlarına dağılımı da gözetildi. Elbette her faaliyet kategorisinin birebir çalışmaya dâhil edilmesi mümkün değildi, bu nedenle bu alanda mevcut çeşitliliği oransal olarak değil de sadece çeşitliliği dâhil etme anlamında karşılayabildiğimiz söylenebilir. Esnaf dışında görüşlerine yer verdiğimiz diğer gruplar meslek sahipleri ve din adamları idi. İstanbul'daki çeşitli meslek gruplarının dilencilik olgusuna ilişkin kanaatleri soruldu. Mali müşavirlerden ev hanımlarına, pazarlamacılardan müteahhitlere, akademisyenlerden yöneticilere kadar çeşitli meslek gruplarından 18 kişi ile gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlarda görüşme süresi diğerlerine göre daha uzundu. Bunun nedeni, esnafın iş ortamında mülakatçıya ayrılabilceği sürenin sınırlı olması ve meslek sahiplerinin konuyu daha derinlemesine analiz edebilecek düşünsel arka plana sahip olmalarıydı. Bu açıdan bakıldığında, esnafta ilkökul mezunlarından, lise ve üniversite mezunlarına kadar çeşitli eğitim seviyelerine rastlamak olanaklı iken, meslek sahipleri daha ziyade üniversite mezunlarından oluşuyordu. Esnafın görüşlerinde din farkına göre bir farklılaşma olup olmadığını görmek üzere Hıristiyan ve Musevi esnafla da görüşüldü.

Bunun dışında 5 din adamı ile de din-sadaka verme-dilenciye para verme ilişkisi üzerine derinlemesine mülakatlar yaptık. Verme eylemi genelde dini referanslarla meşrulaştırılan bir eylem olduğu ve cemaatler bu konuda kendi din

adamlarının tavsiyelerine uymaya alışkın olduğundan, din adamları konuya nasıl yaklaşır, cemaatlerini nasıl yönlendiriyorlar sorusuna cevap bulmaya çalıştık. Din adamı görüşmeleri de esnaf görüşmelerine göre daha uzundu. Din adamları içinde doktora düzeyinde bulunan kişiler olduğu gibi esnaflıkla din adamlığını birlikte götürenler de vardı. Mülakatlar yarı yapılandırılmıştı. Yani Berg'in de vurguladığı gibi hem yapılandırılmış bir mülakat cetveli kullandık, hem de katılımcılara bu soruların sınırlarını aşma serbestisi tanıdık⁷. Zaman zaman biz de soruların sınırlarını aştık. Peşine düşülebilecek detaylar yakalamışsak bunları açma ve sorgulama fırsatını hiç kaçırmadık. Sadece esnafa ve sadece din adamlarına sorulacak soruları soru cetvelinde ayırttık. Bu nedenle üç cetvel kullandık, esnaf cetveli, din adamları cetveli ve genel katılımcı cetveli. Bu üç cetvelde ortak sorular olduğu gibi farklılaşan üç-beş soru da bulunuyordu. Bu sayede cevapları karşılaştırma olanağımız oldu.

Araştırmada İstanbul halkının çeşitli kategorilerine dilenciligi nasıl tanımladıkları, İstanbul'da karşılaştıkları dilencilik türleri ve dilenci grupları, dilenciye para verme ve vermeme nedenleri, dükkâna/ibadethaneye gelen dilenciyle ilişkileri, yoksula/dilenciye vermeye ilişkin dini hükümlerle dilencilğin bugünkü biçimleri arasındaki ilişkinin mahiyeti, dilencilikle suç ve sapma arasında bir örtüşme olup olmadığı, dilenciye vermekle yoksula yardım arasındaki fark, dilencilğin bir meslek ya da sektör olup olmadığı, dilencilerle ilgili tehdit algısı ve bu algının temelleri, İstanbul'da en fazla dilenciye rastlanan semt ve bölgeler, İstanbul'da dilencilğin tedbir alınması gereken bir sorun oluşturup oluşturmadığı, Zabıttadan başka hangi kurumların dilencilerle ilgilenmesi gerektiği, dilencilikle "mücadelede" kamunun yapması gerekenler soruldu. 14 ana kategoride toplanarak raporlanan toplam 32 soru kullanıldı. Bunlar arasında yaş, doğum yeri, yapılan iş, eğitim durumu, medeni durum gibi demografik sorular da vardı. Bu sorulara alınan cevaplar 242 sayfalık bir araştırma raporu olarak metinleştirildi.⁸ Elbette bu yazının çerçevesi içinde araştırmanın tüm bulgularının özetlenmesi düşünülemez. Bu nedenle burada, dilenci ile en fazla muhatap kesim olan esnafın dilencilik olgusuna bakış açısı üzerinde durulacaktır.

⁷ Bruce Berg, *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*, 4.b., Boston: Allyn & Bacon, 2001, s. 70.

⁸ Dr. İsmail Coşkun ve Dr. Alev Erkiyet, *İstanbul Halkının Dilencilik Olgusuna Bakış Açısı*, Yayınlanmamış Araştırma Raporu, İTO 2009.

Dilencilik Nedir? Kim Dilencidir, Kim Değildir?

İstanbul esnafı dilencilik nedir? sorusuna ihtiyaç sahibi olanlar ve olmayanlar ayırımına dayanarak cevap verme eğiliminde oldu. Dilencilikğin ihtiyaçtan kaynaklanan biçimleri ile “meslek” haline getirilmiş biçimleri arasında bir ayırma gitmek, katılımcıların neredeyse tamamında rastlanan bir özellik. Esnaf, ihtiyaçtan dilenenleri “asıl” ya da “esas” dilenci olarak adlandırıyor ve olumlu sıfatlarla anıyor. Bunlara yardımcı görev addediyor. Dilencilikği “iş” ya da “meslek” haline getirenleri ise rahatsızlık veren bir kategori olarak niteliyor. Benzeri bir tanımlamaya göre de, “dilenci” istemeyi meslek/alışkanlık haline getirmiş olan kişi iken, “gerçek dilenci” ihtiyaç sahibidir:

“Yoksulluktan, ihtiyaçtan dolayı yapılan bir dilencilik vardır, isteme vardır bir de iş edinerek bir isteme vardır. Birisinden bir şeyi istemek. Para, yiyecek, giyecek... İsteyen herkes dilencidir. Olmasını istediğimiz dilenciyle istemediğimiz farklıdır. İhtiyacını karşılayamayanın istemesi, asıl dilenci. Diğeri işe gider gibi iş haline getirenleri dilenci olarak görmüyorum. Bunlar toplumu rahatsız edenlerdir. Esas dilenciler, sürekli dilenmezler... İhtiyaç hâsıl olduğunda dilenirler. Diğerkleri bir kotaları var onu doldurana kadar dilenirler” [02, E, Fatih, kırtasiye].

Esnafın bir kısmı dilencilikği ihtiyaç sahibi olup olmamaya göre tanımlarken, bir kısmı da gelirin emek karşılığı elde edilip edilmediğine bağlı olarak tanımladı. Bu görüşte olanlara göre, emek karşılığı olmayan ya da karşılığında anlamlı/ticari değeri olan bir şey vermeksizin elde edilen gelir dilencilikğin göstergesiydi. Bu yaklaşımda olan katılımcılardan bir kısmı paranın karşılığında bir şey verilmesini yeterli bulurken, diğerk bazıları ticari değeri olan bir alışveriş yoksa o satışın dilencilik sayılacağını iddia etmekteydi. Onlara göre, “satış görünümlü para isteme davranışları” ile ticaret arasındaki farkı ortaya çıkaran “kazanılan paranın döndürülebilir” olup olmamasıdır:

“Durduk yere gelip para isteyen herkes dilencidir. Emek karşılığı olmaması. Acındırma. Akordeon çalan, ayakkabı boyayan dilenci değildir. Su satan dilenci değildir. Mesela mendil satmada acındırma var. Mendilden kazanılacak para ne olacak. Hâlbuki trafik sıkıştığında su satanlar ticaret yapıyor. 500 liralık her sudan 200 lirası ona kalsa, günde... ayda 300 bin lira eder” [08, E, Bakırköy, CD]...“Sana hizmet verdiğini düşünüyorsan o dilencilik değildir” [36, K, dikiş ve el işleri atölyesi, Beyoğlu].

Esnaf arasında dilencilik sosyal yardım ve sosyal güvenlik kurumlarının gelişmemişliği ile açıklayan evrimci yaklaşımlara da rastlanıyor: “Toplumun zenginleşmesi ve sosyal yardım kurumlarının gelişimi dilenmenin bir mazereti kalmamasına yol açıyor... Hindistan’da normal bizde değil mesela. Toplumlar fakirleştikçe dilenme mazur görülebilir. Toplumun medeniyet ve refah seviyesi ile (de) alakalı. Bosna örneğine bakacak olursak, ihtiyaç sahipleri var ama istemiyorlar” [35, E, sanayici, işadamı].

Bazı esnaflar, dilencilik “ısrarla istemek” olarak tanımladılar ve bunu “vermeyince ısrar edip bir şeyler koparmak”, “tekrar tekrar gelip istemek” ve “bölgeleri parsellemek” şeklinde detaylandırdılar:

“Diğerleri, sabit bir yerde, üst geçitte, ışıklarda sürekli duranlar/isteyenler onlar, organize, profesyonel dilencilerdir. Fırsatçılardır” [48, E, turizm sektörü aksesuar üretim ve temini].

Özetle ifade etmek gerekirse, İstanbul esnafının esas dilenciden anladığı şeyin ihtiyacından dolayı istemek zorunda kalan kişiler olduğu söylenebilir. Esnafın ortak kanısına göre, bu kişiler ya isterken zorlanırlar ya da istemeyi içlerine sindiremedikleri için “ölüp giderler”. Bu kategoriye yardım konusunda istekli olmayan sadece bir tek katılımcı olmuştur. O da sosyalist fikirleri nedeniyle bireylerin bireylere yardımını onaylamayan bir kişidir. Bunun dışında esnafın tamamı, “gerçek” dilencilerden olumlu ifadelerle söz etmiş ve onlara yardımı gerekli gördüğünü belirtmiştir. Gerçek dilencinin artık pek fazla olmadığı da katılımcıların hemfikir olduğu konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İki katılımcı dışındaki tüm esnaf ihtiyaç sahibi olmayan dilenci kategorisini ayırtmış ve onu “çıkarcılık”, “sahtekârlık”, “asalaklık”, “tembellik”, “yüzsüzlük”, “beleşçilik” gibi çok olumsuz ifadelerle tanımlamıştır. Bu insanların duyguları sömürdükleri, çalışmadan kolay kazanç sağlamak istedikleri konusunda dört katılımcı dışında herkes hemfikirdir. Beyoğlu esnafı olan ve yayın ve sahafılık alanında çalışan iki katılımcı ile Eminönü’nde çorapçılık yapan bir esnaf ve Fatih’te gıda malzemesi satan bir esnaf dışında dilencilik “direk yoksulluk” anlamına geldiğini, ya da miskin, çalışmayacak durumda ya da kültürel olarak çalışmaya müsait olmayan kesimlerden geldiğine inanan kimse bulunmamaktadır. Bu dört kişi aynı zamanda dilenciye koşulsuz vermektense yana olan kimselerdir.

İstanbul'da Rastladıkları Dilenci Türleri Hangileridir?

İstanbul'da hangi dilenci türlerine rastladıklarına dair bir soruya İstanbul esnafı birinci sırada ihtiyaç sahibi dilenci-meslektan dilenci ayrımıyla cevap vermiştir. Bir başka ayrım da mevsimlik dilenciler-şehrin/mahallenin dilencileri ayrımıdır. Bir Fatih esnafına göre, mevsimlik dilenciler İstanbul dışında yaşayan ve tıpkı mevsimlik işçiler gibi İstanbul'a dilenmeye gelen kişilerdir: "Erzurum'dan gelenler, Şenkaya'nın bilmem hangi köyünden. Elllerinde tırpan v.s. var bana yol parası, yemek parası v.s. diye dilenirler. Şehrin dilencileri farklıdır. Mukimdirler. Buralıdır. Semtler arasında dolaşırlar zamana zaman. Tanınır bilinir insanlardır. Mahallenin ya da semtin dilencileri olarak görülebilir bunlar [02, E, Fatih, kırtasiye]. Mevsimlik dilencilik türlerinden biri de Ramazan dilencileridir. Bunlar Ramazan ayında, Ramazan ve Kurban bayramlarında ve diğer dini günlerde İstanbul'a gelirler [04, E, Fatih, kuyumcu].

Katılımcılar dilencileri vericiye yönelme tarzlarına göre de sınıflamışlardır. Buna göre iki dilenci kategorisi ayrıştırılabilmektedir: Normal ve ısrarcı dilenciler. Normal dilenci literatürde "pasif dilencilik" olarak adlandırılan kategoriye karşılık gelmektedir: "Normal dilenci. Profesyonel dilenci. Verseniz de vermeseniz de Allah razı olsun der gider" [02, E, Fatih, kırtasiye]. İsrarcı dilenme ise literatürde "saldırgan/agesif dilencilik" olarak adlandırılmaktadır. Bir Fatih esnafı "diğerleri ısrarcıdır. İsrarcı, vermediğinizde değil Allah razı olsun demek, beddua eder" [02, E, Fatih, kırtasiye] diyerek bu kategoriye ilişkin deneyimlerini aktarmıştır. Beyoğlu'nda lokanta işletmeciliği yapan bir kadın katılımcı da bu tipteki dilencileri şu cümlelerle betimlemiştir: "İsrarcılar. Tipten ürküyorsun da. Ne dediğini anlamıyorsun bile zaten" [37, K, lokanta işletmecisi, Beyoğlu]. "İkişerli gruplar halinde dolaşan ve ellerinde paraları demetlemiş olarak gelip "toprağım, şu adama bir yardım edelim" diyerek biraz da tehditkâr biçimde para isteyen dilencilerin varlığından söz eden bir kırtasiyecisi esnafı bu kategori hakkında aşağıdaki değerlendirmede bulunmuştu: "Sakin yerde olsa insan vermemece cesaret edemez." [38, E, kırtasiyecisi, Ümraniye].

İstanbul esnafı arasında dilencileri, şahsi dilenciler ve dilenci grupları olmak üzere ikili bir tasnife tabi tutanlar da oldu. Örneğin Laleli'de lokanta işleten bir esnaf bu konuda şunları söyledi: "Bir gruplar var bir de şahsi dilenciler. Şahsi olanlar arasında, hastalık bahanesi ile dilenenler, kadınlar ve çocuklar, hapisten çıktım, memlekete gideceğim diyenler, felaketler yaşadım diyerek çeşitli

hikâyeler anlatanlar, fiziki sakatlığı olan kişiler var. Bunlar belli kişiler. Günleri var. Pazartesi ve Cuma” [27, E, lokanta işletmecisi, Laleli].

Dilencilerin para isterken neyi gerekçe gösterdiklerine, oynadıkları rollere, kullandıkları mizansenlere ya da stratejilere göre de sınıflandırılabilceği anlaşılmaktadır. Biz bunları “dilencilerin kullandığı stratejiler” olarak adlandırdık. Araştırmada İstanbul esnafının rastladığı ya da muhatap olduğu 44’ten fazla dilencilik stratejisi tespit edilmiştir. Bunlar arasında sakatlığı kullanmak, yoksulluğu gerekçe göstermek, Allah rızası için deyip dolaşmak, hastam var demek, hurdacı kılığında dolaşmak ve siftah etmediği gerekçesiyle para istemek, sabit noktada dilenmek, mendil, çorap, kalem satmak, öğrenci olduğu gerekçesiyle/öğrenci kıyafetiyle dilenmek, yaşlılığı gerekçe göstermek, başına bir felaket geldiğini söyleyerek büyük para istemek, yolda kaldım, memlekete/karşı yakaya gideceğim diyerek para istemek, işi alamayacağı gayet açıkken yine de işe talipmiş gibi davranarak para istemek, kimsenin pek okumadığı/ticari değeri de olmayan gazeteleri satmaya çalışmak, tinercilerle-şarapçıların para istemesi ve benzeri... Tinerciler bu bağlamda özel bir kategori oluşturmakta ve tüm esnaf hatta tüm İstanbullular tarafından atıfta bulunulan bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmanın önemli bulgularından biri, hemen tüm İstanbulluların tinercileri dilenci olarak zikretmesine ve onlardan çekinmesine karşın, tinercilerle çalışmış kişilerin onların dilenmediğine, tinercileri taklit eden kişilerin dilencilik yaptığına ilişkin saptamaları oldu:

“Tinerci olmayıp tinerci kılında olanlar var. Gerçek tinerci dilenmez, ben tanıyorum, Taksim’de. Ağzı burnu tiner kokan dilenmez. İki sene ben bunlarla ilgilendim. Sokak Çocukları Demeği’nde Yusuf’la beraber ilgilendim... Gerçek tinerci azdır, esnaf da onları tanır. Tinercinin dili yarık yarıktır. Erozyon gibi. Diğerleri dıştan, taklit tinerci. Gerçek tinerci zararsızdır. Aile parçalanmış, kadın fahişelik yapıyor, baba kumarbaz, mesela. Ben şunu gördüm, gerçek tinerciler, taklit dilencinin hareketlerini canlandırarak dalga geçiyor, bana yaptılar, ‘kesiyim mi abi’ v.s.” [16, E, Mercan, eşarp].

Araştırmada karşımıza çıkan dilenci türlerinden biri de makbuzlu dilencilerdi. Bunlar daha çok cami dernekleri ya da Kuran kursları adına para topluyorlar: “Makbuz karşılığı alıyor güya ama makbuz bastırmakta ne var. Ben sana ...’de bir koçan makbuz bastırayım” [18, E, kafe işletmecisi, Kadıköy]. Katılımcılar arasında bu derneklere güvensizlik had safhada. Hemen herkesin bu bağlamda bir aldatılmışlık hikâyesi var. En meşhurlarından biri de “Bolu İli Yığılca İlçesi

Cami Yaptırma Derneği". Bağcılar'da beyaz eşya bayii olan bir katılımcı bu konuda şunları söylemişti: "Otuz senedir buradayız ondan beri veririz. Abim geçenlerde 'neymiş bu Yığılca ilçesi ya, otuz yıldır bir cami yapılamadı' dedi" [53, E, beyaz eşya bayii, Bağcılar].

Dilenciye Para Verme/Vermeme Nedenleri Nelerdir?

Araştırmada kendileriyle görüşülen 32 esnafın 22'si dilenciye para verdiğini ifade etti. Bunlardan 6'sı kapısına gelen dilenciye geri çevirmediğini belirtti. "Gelen bir ihtiyacı var ki gelmiştir", "dilencilik kolay değil" diye düşünenler bu kategoriye oluşturuyor. Bir katılımcı gıda işi yapanların dilenciye geri çevirdiğinde müşterilerce ayıplandığını vurguladı. Müşteri tepkisinden çekinme esnafta oldukça yaygın:

"Ben veriyorum. İhtiyacı olduğunu düşünüyorum. Dilendirilmemeleri gerektiğini düşünüyorum. Onların çocukları v.s. yok mu diye düşünüyorum. Meslek haline getirmiş olsa bile dilenmek zor bir iş... Kapına biri geldiğinde boş çevirmemek gerektiği yönünde yetişmişsin. Onun durumu seni pek ilgilendirmiyor" [05, E, taksim, lokantacı].

Esnafın dilenciye verme nedenlerinden biri de Hızır inancı. Allah'ın Hızır(a.s.)'ı dilenci kılığında gönderip, malından veriyor mu vermiyor mu diye kendilerini denediğini düşünüyorlar. Örneğin oğlunun geçirdiği trafik kazasını, kapısına gelen dilenciye para vermemiş olmasına bağlayan bir esnaf vardı. Esnaf kimlerin Hızır olabileceğine ya da olamayacağına dair ölçütler geliştirmiş. Elini sıkıktığında kemiksiz olması, ilk kez karşılaşılan biri olması, ağzı içki kokan ya da madde bağımlısı olmaması gibi. Kayıtsız şartsız verenler kategorisinde yer alan bir başka katılımcı dini literatürdeki "veren el alan elden üstündür" anlayışının yerine tasavvufi bir başka anlayışı koyarak açıklıyor verme gerekçesini: "Alan el veren elden üstündür tasavvufta. Veren el boş kalmaz. Almasını bilmeyen vermesini bilemez... Tasavvufta verenin kibrini artırmamak için veren el alan elden üstün denmemiştir. Kendi kültürümüzden koptuğumuz için, küçük Amerika hayallerine düştüğümüz için sapıklıklar vs. ortaya çıkıyor. Dünyaya sansürlü entegrasyon yapmak lazım. Herkese veririm ben. Bende olunca tabii. Yoksa ne vereceğim" [12, E, sahaf/yayıncı, Beyoğlu].

Kayıtsız şartsız verenlerden biri de kendisine gelen dilencilerin çoğunu yıllardır tanıyan bir sahaf: "Kızılsalar bile veririm abi... İhtiyacı varmış gibi düşünürüm.

Neden aramıyorum. Çocuğun okul parası için 30-40 lira verdiğim de oluyor” [13, E, sahaf, Beyoğlu].

Esnaf arasında “iç huzurunu korumak” amacıyla ve “düşmez kalkmaz bir Allah, bir gün ben de böyle olabilirim” düşüncesiyle” verenler de bulunuyor [17, E, Beyoğlu, müzik], [31, E, kozmetik, Eminönü].

Koşullu verenlere gelince, bunlar genellikle ihtiyaç sahibi olduğunu düşündüklerine veriyor, profesyonel dilencilere vermediklerini belirtiyorlar: “Meslek haline getirmişlere ve inanmadığım hiç birine vermem. Verdiklerim ise ihtiyacı olduğunu düşündüğüm kimselerdir” [02, E, Fatih, kırtasiye, çikolata].

Dilenciye para vermeye ilkesel olarak karşı duran ve bireysel çözümlerden çok sistemsel çözümlere inanan genç bir esnaf, sadece ağır sakatlık hallerinde bu kurallarından taviz verdiğini belirtiyor:

“Normalde de vermek istemem. Vermek insanın kendisini üstün hissetmek için yaptığı bir şeydir. Nietzsche “kendimi daha iyi hissetmek için veririm” demiş. Bu aslında verilmemesi yönünde bir ifadedir. Ben bu sözü Marx’a bağlayıp sistem eleştirisine yöneliyorum. Vicdanlı insanlar bu konuda mücadele etmelidirler diyorum” [14, E, Bakırköy, CD].

Koşullu verenler arasında, dilenciye para vermemek gerektiğine inanan ama dilencinin verdiği rahatsızlıktan bir an önce kurtulmak isteyenler de bulunuyor. Aşırı dilenci hareketliliği içinde herkese yetişemediği için kendince bir dilenci kotası oluşturmuş olanlar da koşullu vericiler arasında yer alıyorlar. Siftahsız para vermemek de esnafın geleneksel koşullarından biri: “Siftahsız vermek hayra alamet değildir derdi büyüklerimiz” [19, E, hazır giyim, Kadıköy].

Vermenin koşullu hale gelmesinin en önemli nedenlerinden biri aldatılmışlık. Çoğu esnafın mülakatta dile gelen bir aldatılma hikâyesi var. Bu nedenle de gelenin inandırıcılığı koşullu verenlerin hepsi için önemli:

“Geçmişte Mecidiyeköy’deki duraklarda sıra beklerken iri yarı kör taklidi yapan bir dilenci yanında bir çocukla dileniyor. Çocuğun elinde bir maşrapa... paraları topluyor. Bir köşeye gidiyorlar. Kör adam paraları sayıyor. Dönüp tekrar dilenmeye başlıyorlar. Bunu gördükten sonra dilencilere olan inancım ciddi şekilde zedelendi” [37, K, lokanta işletmecisi, Beyoğlu].

Müşterisinin rahatsız edilmesini önlemek ve dilenciye başından savmak için para verenler olduğu gibi, kadın dilencilerden etkilenen ve “kimsesiz” kadınlara sahip çıkmak gerektiğini düşünenler de var esnaf arasında:

“Şahsen ben, dilenci geldi veriyorum. Günde 4 kere gelene bile veriyorum. İstihkak gibi gelip alıyor. Ben veririm. Kocasını çocuğu yoktur ona vermek lazım” [29, E, çay ocağı işletmecisi, Eminönü].

Para vermedikleri dilencinin kendilerine/dükkanlarına zarar verebileceği endişesi de esnafın önemli verme nedenleri arasında yer alıyor. Esnaf bu kişilerin gece dükkanlarını yakabileceğinden ya da çevreye zarar verebileceğinden endişe ediyor. [35, E, sanayici, işadamı].

Koşullu verenler arasında da, Hızır olabileceğini düşündüklerine verme eğilimi gösterenler bulunuyor. İlginçtir ki bu kategori sadece geleneksel esnafın oluşmuyor. Aralarında seküler eğitim almış, modern iş yaşamı içinde bulunmuş, sol görüşlü kişiler de var. Bunlardan biri “aksakallılara” verme nedenini şöyle açıklamıştı:

“Bir de aksakallı, beyefendi, iyi giyimli insanlara, bunlara da kendi düşünceme göre verim. İçimden gelen düşünce ile. Onun orda, aslında, manen bulunduğunu, maddeten bana göründüğünü düşünürüm. [Kaynağı esnaf kültürü mü diye soruyoruz] Hayır, İş hayatı ile ilgisi yok. Aileden aldığım dini eğitime, etrafımdan duyduklarım, mitolojik aktarımlara bağlıyorum” [48, E, turizm sektörü aksesuar üretim ve temini].

Belanın defî, dinin emri gibi geleneksel gerekçeler esnafça sıkça zikredilenler arasında yer alıyor: “Gelenekten veriyoruz. İsteyene vereceksin. Bir sadaka bin belayı defeder denilmiştir. Genelde dinimizin emri olduğu için veririz. Sadaka diye. Meslek haline getirenlere vermiyoruz” [53, E, beyaz eşya bayii, Bağcılar].

Dindar esnaf, vericiliğin dinsel köklerine atıf yapıyor ve vermeyi gayet doğal bir görev addediyor. Dilenciye para vermek onların inançlarının gereği olan gündelik bir davranış pratiği: “Bazılarına çorap veriyoruz. Bazısı ister. Para değil çorap ister. Bazısına biz veririz. % 90’ı tanıdık. Günlük gelenler, cumadan cumaya gelenler, 15–20 günde bir gelenler ve ayda bir gelenler vardır. Bazısının dükkanları vardır. Başka yerlere değil de o dükkanlara gider sadece. Altın değerli at üstünde de gelse dilenciye ver mealindeki hadise inanan, küçük esnaf da olsa büyük esnaf da olsa verecektir” [34, E, çorapçı, Eminönü].

Geleneğin bir başka boyutuna, halk arasında yaşayan sözel geleneğe atıf yapan bir başka katılımcı ise “kapıya geleni geri çevirmemek” anlayışına işaret ediyor:

“Kapıya gelenler daha kutsaldır. Ebemin söylediği bir söz vardı: Kapıya geleni Hızır bil, Hızır'ı kapıda hazır bil” diye. Kapıya gelen saily Hızır bil de denilir. Gelene bir somun ekmek vermek adettendir. Büyük esnaf daha ağır takıldığı için dilenciye kovar. Kapitalistler olduğu için. Daha gaddardırlar onlar. Kutsallıkları para olduğu için Hızır'a falan inanmazlar. Ama tabii hepsi için söylenemez” [38, E, kırtasiyeci, Ümraniye]”

Buraya kadar düşüncelerinden söz ettiğimiz esnaf, dini, geleneksel, çeşitli nedenlerle dükkânına gelen dilenciye para veriyor hatta uzun yıllar boyunca onların ve ailelerinin sorumluluğunu üstleniyor. İlaç paraları, çocukların okul masrafları, pazar alışverişlerinin parası esnaftan temin ediliyor:

“Abone gibi olan vardı. İlaç bağımlısı biri vardı. Periyodik olarak geliyorlardı bunlar. ... İhtiyaçlı diye gelenler var... 5-6 sene her hafta cumartesi günü gelip Pazar parası alanlar var... Buralardaki lokanta ve pastanelere de yemek ve kalmış poğaçalar vs. için gelenler oluyor... Fırında ekmeklerden verme olayı var... *Dilenci giriyorsa kapıdan verilecek bir kere*” [53, E, beyaz eşya bayii, Bağcılar].

Esnaf -bunların dışında- genellikle sakatlara, çalışamayacak durumda olanlara, yaşlılara, sahipsiz kadınlara para veriyor; genç, güçlü, istismarcı izlenimi veren kişilere para vermekten kaçınıyor: “Gücü kuvveti yerinde olup asalaklık yaptığını düşündüğüm kişilere vermem” [38, E, kırtasiyeci, Ümraniye].

Kimseye vermeyenler arasında dilencilere olan inancını yitirmiş katılımcılar yer alıyor. Bunlardan biri “kurumlara” vermeyi dilenciye vermeye önceliyor ve sosyal devlet anlayışı içinde “sadaka”ya yer olmaması gerektiğini düşünüyor:

“Düzenli maksatla kullanılmadığına inanıyorum. Oraya vereceğin parayı Türk Hava Kurumu'na ver, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na ver, ne bileyim bir yere ver işte... Sosyal devlet anlayışında da şahsa yardım çözüm değildir. Devlet paylamalıdır” [18, E, kafe işletmecisi, Kadıköy].

Dilenciye para vermenin dilencililiği teşvik olacağına inananlar da asla vermeyenler arasında yer alıyorlar. Bunlar arasında Hıristiyan ve Müslüman esnaflar da var ve her iki kategori de, davranışlarını dini gerekçelere dayandırıyorlar: “Alıştırmak daha günah. Para vermek. Verdikçe azar, verdikçe azar. Çok tatlı para. Vermek hayra vesile değildir. Kötülüğe teşvik anlamında

günahtır. Bu doktrinde de böyledir. İçkiye alıştırmak gibi. Alıştıran içenden daha fazla günahkârdır” [21, E, Beyoğlu, kuyumcu]... “Kuran’ı Kerim’e göre çok olumsuz olduğu için vermem”[41, otelci, Üsküdar]... “Verme konusuna ben böyle bakmıyorum. Hadislerin yanlış yorumlandığını düşünüyorum” [42, bilgisayarçı, Mecidiyeköy].

Küçük ya da büyük esnaf olmanın verme davranışı üzerindeki etkilerine dair sorumluz hemen tüm katılımcılar benzer şekilde cevapladılar. Onlara göre, küçük esnaf verme, büyük esnaf ise vermeme eğilimindedir. Küçük esnaf kendisi dükkânda ve paranın başında olduğu için dilenciye para verebilir, büyük işletmelerde ise patron işin başında durmadığından -çalışanların da böyle bir yetkisi olmadığından- dilenciye para verilmez. Küçük esnaf arasında Osmanlı lonca sisteminden gelen paylaşımcı bir ilişki vardır. Oysa büyüklerin olduğu yere dilenci giremez bile: “Küçük olan verir, daha fazla verir. Büyükler vermez. Orada çalışanlar kasiyerdır. Biz sahibiyiz”[17, E, Beyoğlu, müzik]...“Küçük esnaf daha fazla verir. Çünkü kurumsallaşamamıştır. Çalışan veremez. Büyük esnaf dükkânının kapısında durmaz. Patron yoktur orada” [18, E, kafe işletmecisi, Kadıköy]... “Parası olan adam kimseye bir şey vermez. Biz helal param olsun diye veririz. Alt kesimdir veren”. [Yanında... Mağazası var ve orada da kafasını kazıtmış, modern tip gözlükler takan bir adam oturuyor. Onu işaret ediyor] “ bu vermez mesela, o komşusuna su bile vermez ki dilenciye para versin” [29, E, çay ocağı işletmecisi, Eminönü]... “Bu insana bağlı. Lokanta dışı /üstü müesseselerde dilenci uzaklaştırma temayülü var. Farklılaşma var. Böyle bir farklılaşma evet var. Yaklaştırmazlar. Müşterinin rahatsız olacağını düşünürler. Buralar halkın girdiği yerler. Burada sorun olmaz” [05, E, Taksim, lokantacı].

“Halkın girdiği yerler-müşterinin bulunduğu yerler” ayrımı, araştırmanın en ilginç bulgularından biriydi ve modernleşme sürecinde esnaftan işadama dönüşümünün toplumsal dayanışma bakımından olası sonuçlarına dair önemli bir saptama olarak karşımıza çıktı.

Dilencileri Kendileri ve Aileleri Açısından Bir Tehdit Olarak Görüyorlar mı?

Bu soruya alınan cevaplar, esnafın büyük çoğunluğunun pasif dilenciye kendisi ve ailesi için bir tehdit olarak algılamadığını gösteriyor. Esnaf bu soruya, biraz

da şaşırarak “neden göreyim ki?” diye cevap veriyor: “Dilenciden zarar gelmez. Dilenci dilenir çeker gider. Verirsen alır gider vermezsen kavga ederek gider. Söylenir. Beddua eder. Kesin eder” [20, E, Fatih, gıda malzemesi]... “Bana bir zararı yok, ver diyorsun yalnızca” [29, E, çay ocağı işletmecisi, Eminönü].

Ancak detaylara girildiğinde katılımcıların büyük çoğunluğunun çeşitli dilenci kategorilerini tehdit olarak görmeye başlamış oldukları ortaya çıkıyor. Tehdit olarak algılananlar arasında tinerciler, ısrarcı ve tacizkar dilenciler, ışıklarda arabaların üzerine atlayan cam siliciler ilk sırayı oluşturuyor:

“Yolda gelip taciz edenleri, ısrarla isteyenleri, tinercileri (aklı başında olmadığı için her şeyi yapabilir) tehdit olarak algılarım. Geçenlerde bir tinerci Açıkhava konser çıkışında bir adamın hırkasını aldı. Adamdan para istedi, vermeyince hırkasını aldı ve kimse de geri alamadı. Bunun gibi şeyler” [47, K, kafe işletmecisi].

Basından duyulan haberler esnafı olumsuz yönde etkilemiş görünüyor. Örneğin bir esnaf “ıssız bir yerde yakalasa, para vermezsen gırtlığını sıkar. Beyoğlu’nda turistten para istedi herifi bıçakladı ya. Dolapdere’de de Çingeneler ‘gelsene ulan çekersin bir lira’ derler. Muhatap olmaya kalkarsan üstünde ne varsa alırlar. Konuşmayacaksın. Bir kere konuşunca...” [24, E, marangoz, Cağaloğlu]

Dilencilerin soygun gibi başka suçlar da işleyebileceğini düşünen katılımcılardan biri “evlere değişik maksatla girip soygun fizibilitesi yapanlar var” [12, E, sahaf/yayıncı, Beyoğlu] demişti. “Bir ileri aşaması hırsızlıktır. Normal olmadıklarını düşünüyorum... Görse bir şey alıp gidebilir, çalabilir” [37, K, lokanta işletmecisi, Beyoğlu]... “Bir kısmı potansiyel hırsız. O nedenle tehdit” [38, E, kırtasiyeci, Ümraniye].

Yaşlı, kadın ve çocukları değil ama genç dilencileri, ya da bireysel dilenciye değil de grup halindeki organizeli dilenciye tehdit olarak algılayanlar da var [17, E, Beyoğlu, müzik], [27, E, lokanta işletmecisi, Laleli].

Dilencilerle ilgili olumsuz bir deneyimi olmadığı halde, salt dilencililiği sahtekârlık olarak tanımladığı için soruya sert ve olumsuz cevap veren bir katılımcı da olmuştu. Bu kişi sadakanın da emek harcayan insanlara verilmesi gerektiğini düşünen, esnaflık da yapmış olmakla birlikte giderek işadama haline gelmiş bir kişi: “En büyük tehlikelerden biridir. Sosyal, ekonomik, korku bakımından, her bakımdan. Virüs zararlı olmaz mı ya! Gider böbrek, karaciğer vs. Bozar, bağışıklık çökene kadar” [28, E, tekstilci, işletmeci, Laleli].

Bu görüşün tam karşısında dilenciligi bir sigorta olarak algılayan esnaf yer alıyor. Eminönü'nde çorapçılık yapan bir esnaf “tersine bir sigortadır” demişti. “Siz de çaresiz kalabilirsiniz. Akrabalar vermemiştir, kimse bakmamıştır. Son çaredir bu” [34, E, çorapçı, Eminönü].

İstanbul'da Dilencilik Tedbir Alınması Gereken Bir Toplumsal Problem Oluşturuyor mu?

Beeghley toplumsal problemi “çok sayıda insan tarafından tanımlanmış ve iyileştirilmesi gereği siyasal olarak kabul edilmiş zararlı bir durum” olarak tanımlamaktadır⁹. Ancak, nüfuz sahibi bir grup kendi değerlerini tehdit eden ve kolektif eylemle düzeltilebilir olan bir toplumsal durumun/koşulun farkına vardığında” bir toplumsal problemin varlığından söz edilebileceğini iddia eden yaklaşımlar da var¹⁰. Dilencilik perspektifinden bakıldığında, kamu yani belediye dilenciligi bir toplumsal problem olarak tanımlanmış görünmektedir. Peki, İstanbul esnafı belediye ile aynı kanaatte mi? İstanbul'daki dilenciligi, hakkında tedbir alınması gereken bir toplumsal problem olarak kabul ediyor mu? Ve elbette neden böyle düşünüp, böyle eylıyor?

Araştırmaya katılanlar arasında, dilenciligi tedbir alınması gereken bir sorun olarak değil de işsizliğe çare olarak gören bir esnaf oldu. İşsizlerin yöneldiği bir sektör olarak dilenciligi zikreden bir başka katılımcı da olmuştu ama o daha ziyade olumsuz duygularını ifade ederek detaylandırmıştı konuyu. Bu onun ‘dilencilik meslektir’ demek için kullandığı bir argümandı. Bu katılımcı ise, konuyu geleneksel anlayışa daha yakın biçimde cevapladı: “Alan razı veren razı. Kimse sorun çıkarmıyor. İnsanlara da iş veriliyor. İşsizliğe de çare olacak. Bir başka yerde çalışsa oradaki biri işsiz kalacak. O da kendine meslek edinmiş çalışmıyor, dileniyor... Dünyanın her yerinde, her ülkede var bu dilencilik. İstiyorlar. Kimi gösteri yapar. Kimi bir şeyler çalar v.s.” [53, E, beyaz eşya bayii, Bağcılar].

Türkiye'nin gelişmişlik seviyesiyle bağlantılı olarak dilenciligin bir sorun olmaktan çıktığını belirten de bir katılımcı oldu. Ona göre: Şu an Türkiye'de

⁹ Leonard Beegley, “Toplumsal Sorun,” *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, der. William Outhwaite, Maddeyi Çev. Neveser Köker, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s. 813.

¹⁰ T.J. Sullivan & diğerleri, *Social Problems: Divergent Perspectives*, New York: John Riley and Sons, 1980, s. 10.

dilencilik sosyal bir sorun ve sosyal bir vaka değildir. Sosyal güvenlik tam. Açım, muhtacım, yolda kaldım diyemez kimse bugün” [35, E, sanayici, işadamı].

Dilenciliğin kırdan değil büyük kentte sorun haline geldiğini, küçük yerlerde sorunların iç dayanışma ile çözüldüğünü belirten bir katılımcı meselenin sosyolojik değerlendirmelerine yakın bir açıklama getiriyor:

“Büyük şehirde sorundur. Kırsal alanda gerekemeyebilir. Gerçi kırdan herkes birbirini tanır. Burada Cuma namazı çıkışında, vakit namazlarında 4-5 tane mutlaka bulunur. Memlekete (Giresun) git orada göremezsin. İnsanlar sahip çıktığı için dilenmesi de gerekmez belki. Kentte fazlalaştığı için tedbir alınması gereken bir sorundur” [08, E, Bakırköy, CD].

Esnaf arasında sorunun dilenciliği meslek haline getirmekten kaynaklandığını düşünenler var. Bunlardan bazıları gerçek ihtiyaç sahiplerini ortaya çıkarabilmek; bazıları dilencileri sistem/kayıt dışı olmaktan çıkarmak; bazıları ise örgütlü dilenciliği engellemek için tedbir alınması gerektiğini düşünüyorlar: “Gerçek dilenciler ihtiyaçlarını karşılayabilsin diye. Biz şu anda meslek haline getirmiş olanların yüzünden onları fark edemiyoruz... İş karışmış durumda. Bunlara farklı davranmalı, caydırıcı, hapis cezası mesela, 2-5 ay mesela” [16, E, Mercan, eşarp]... “Meslek haline getirmiş olanlar için tedbir gerekir. Rahatsız ediyorlar. Vergi vermiyorlar. Gayrimenkul, altın döviz alırlar. Kredi kartı kullanmazlar. Sisteme girmezler. Tefeci bile olabilirler. Zorlayıcı caydırıcı tedbirler alınmalı” [02, E, Fatih, kırtasiye, çikolata]... “Tehdit olan tipler için evet tedbir alınmalıdır. Adam öldürene bile ciddi bir cezanın verilmediği bir ülkede buna bir şey yapılacağını sanmıyorum ama. Organizmeye karşı caydırıcı cezalar olmalı. Elini kolunu sallaya sallaya bu işi yaparken korkması lazım” [38, E, kırtasiyecisi, Ümraniye].

Normal/klasik/geleneksel dilenciliğin bir toplumsal sorun oluşturmadığını düşünen katılımcıların bile hemfikir olduğu husus çocukların dilendirilmesinin ve sokakta çalıştırılmasının ciddi bir toplumsal sorun olduğu hususudur: “Program dâhilinde çocuk toplamak suçtur. Onlara yer göstermek suçtur. Diğeri ise istismardır” [35, E, sanayici, işadamı]... “Suç değil suiistimal olabilir ancak. Çocuklara yaptırılmaları ise suçtur. Basından medyadan duyduğumuz için özellikle çocuklara kötü davranıldığı için...” [47, K, kafe işletmecisi]... “Çocuklar bunların ellerinden kurtulmalı. Velayeti alınmalı. Gelecek neslin

korunması için gerekli olan bu... Önce çocuklar” [43, E, bilişim lojistik hizmet sektörü, Mecidiyeköy].

Dilencilğin ne olursa olsun önlenmesi gerektiğine inananlar da yok değil. Bunlar genelde caydırıcı tedbirlerden yanalar:

“Evet, dilenme ortamlarının olmaması lazım” [04, E, Fatih, kuyumcu]... “Cezai müeyyide şart. Yasal olarak suç olmalı. Sabıkalı gibi olmalı. 1 ay 2 ay cezası olmalı. Caydırıcı tedbirler lazım... İnsan kişiliğine ters olduğu için, vicdana ters olduğu için tedbir alınması gerektiğini düşünüyorum” [24, E, marangoz, Cağaloğlu]... “Ama memlekette demokrasi var, seyahat özgürlüğü var... Böyle bir kanun çıkabilir mi, elini açıp isteyene yaptırımda bulunabilir misin?” [48, E, turizm sektörü aksesuar üretim ve temini].

Caydırıcılığın tek başına bir anlam taşımadığına inanan ve asıl çözümün halkın bilinçlenmesi olduğunu düşünen esnaf, “halk ihtiyaç sahibi ile dilenciye ayırmadıkça bu sorun çözülmez” kanaatinde:

“Valilik, karakol, polis ne yaparsa yapsın halk bilinçlenmedikçe sorun çözülmez. Vermezse çözülür. İhtiyaç sahibi ile dilenciye ayırması lazım. Bunlar dilenci değildir” [27, E, lokanta işletmecisi, Laleli].

Ama dilencilğin toplumsal bir sorun olduğunu ve devletin ya da yerel yönetimlerin meseleye sahip çıkması gerektiğini düşünenler de azımsanmayacak bir oranda:

“Devlet sahip çıksın. İstihdam yaratsın. İçi boşalan bankalardan birinin içini doldurup buraya yatırsın... Yerel yönetimler ilgilenmek zorunda. Merkezi yönetimlerle güçlerini birleştirmelidirler” [12, E, sahaf/yayıncı, Beyoğlu]... “Valilik, belediyeler bir şeyler yapmalı” [17, E, Beyoğlu, müzik]... “Belediyenin zabıtalrı ilgilenmelidir. Banka hesaplarına kadar el koymak gerekir. Bu tedbirleri önceliyorum “sağlıklı toplum olsun” diye” [18, E, kafe işletmecisi, Kadıköy]... “Zabıta ile toplayabilirler. Bu caddenin her iki başında sürekli zabıta bulunmalı” [19, E, hazır giyim, Kadıköy].

Sorunu yaratan sistemin kendisi olduğu için, çözümün de kolluk kuvvetleri tarafından değil “vicdan sahibi bireyler tarafından” sağlanabileceğini söyleyen tek bir katılımcı oldu:

“Devletin ideolojik aygıtlarından bağımsız olarak sivil toplum ve sorumlu insanların bir şeyler yapması gerekiyor. Vicdanı olan insanlar. Kendiliğinden, sistem-dışı çözümler” [14, E, Bakırköy, CD].

Dilencilik kendisini değil, bunun turistler tarafından görülmesini ya da onlardan para istenmesini sorun olarak gören esnaf da var. Turistik bölgelerde, Eminönü, Kadıköy civarındaki esnaf bu konuda oldukça duyarlı:

“İğrenç bir durum. Çocuklarla dolaşan o kadınların üstü başı perişan. Çocukların burnu akıyor. Geçenlerde Avrupalı turistler vardı burada. Bakıyorlar bu kadar güzel bir cadde ve bu kadar perişan insanlar” [19, E, hazır giyim, Kadıköy]... “Evet. Burası metropol ve turistik bir şehir. Turistin bakış açısı çok farklı. Türkler dileniyor! Batıda dilencilik gitar çalma şeklindedir. Buradakiler turistleri de rahatsız ediyorlar. O nedenle dağıtmaları lazım... Bizi orada kötüleyecek. Türk toplumu dilenci değildir. Turizm açısından önlenmeli” [31, E, kozmetik, Eminönü]... “Cami çevresinde bir tehdit oluşturmaz ama turistlere asılanların toplanması gerektiğini düşünüyorum” [33, E, iç çamaşırı, Eminönü].

Meseleyi “Avrupa karşısındaki itibarımız” açısından değil de bütünsel olarak ele alan bir esnaf, önceliği bölüşümün adil kılınmasına verdiğini belirtmişti:

“Belli bir kuruma havale etmek değil. Bir bütün olarak ele alınmalı. İşsizlik, adil bölüşümün olmaması, devlet, halk, millet. Bunu meydana getiren problemleri çözmek lazım” [28, E, tekstilci, işletmeci, Laleli].

Bu bağlamda dikkat çekmek istediğimiz son bir önemli saptama var. Bu saptama esnafın birçoğunun bir sorun alanı olarak zikrettiği Çingene dilencilerle ilgili. Araştırmada birkaç katılımcı dışında çoğu esnaf, Çingeneleri kendisinden çekinilen bir dilenci kategorisi olarak zikretti ve bunlardan bir kısmının kanaatleri oldukça olumsuz ve etiketleyici idi. Çingeneleri “kovulmuş halk” olarak tanımlayan bir katılımcı bile oldu. Ama Mecidiyeköy’de işyeri olan ve Çingenelele kişisel teması bulunan bir katılımcının ifadeleri, konunun dışlama yerine dâhil etme çabaları ile ele alınmasının olumlu sonuçlar vermeye çok daha elverişli olduğunu göstermesi bakımından burada alıntılanmaya değer: “Bunların kentleşmelerini, topluma katılmalarını temin etmek lazım. Üniversitenin burada kurulması bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Ha bir diğer sorun da: Kentleşti. Bizim gibi olacak ama o zaman da iletişimsiz, insanın kimseyle dostluğun olmadığı olumsuz duruma gelmeleri söz konusu. Bu da çözüm mü? Asıl olması gereken dini çalışmadır... İnsanların, kanaat önderlerinden bu konuda yararlanılabilir. Nitekim tesir yaratıldı. Camide

beraberiz. Ailecek görüşüyoruz. Şehirleşme evet ama bu ikinci yöntem daha olumlu” [42, bilgisayarçı, Mecidiyeköy].

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmaya katılan esnafın, dilencililiği doğası itibariyle ve aldığı çeşitli biçimler bakımından bir toplumsal sorun olarak algılamakla birlikte, verici olma özelliğini hala belirgin biçimde koruduğu görülmektedir. Bunda geleneksel esnaf değerlerinin etkisi var. Kapıya geleni boş çevirmemek, gelenin Hızır olabileceği düşüncesiyle vermek gibi geleneksel değerler, lâfzen ifade etmeyenler için bile, hala temel davranış kodları olmayı sürdürüyor. Ancak, kandırılmışlık hikâyelerinin etkisi de tüm İstanbullularda olduğu gibi esnaf arasında da çeşitli derecelerde izlenebiliyor. Buna rağmen çoğu kişi, gerçek ihtiyaç sahiplerini es geçme riskini göze almamak adına dilenciye yardımı sürdürecektir kadar iyi niyetli. Ama bundan sonraki kuşaklarda dilenciye vermeyi teşvik eden yaşlıların ve sözel geleneklerin etkisinin azalması oranında aldatılma öykülerinin etkisinin artması beklenebilir. Genç kuşaktan yazarların katkıda bulunduğu internet sözlük sitelerinde, dilenciye ilişkin girişlerin çoğunlukla olumsuz oluşu da bunun açık bir örneği olarak görülebilir. Bu da, modernleşme ve bireyselleşme sürecinde olan bir toplum açısından oldukça beklenebilir bir durum.

Esnaf, klasik dilencilerin bir sorun oluşturmadığını düşünürken, saldırgan dilencilerden ve basına yansıyan haberlerden dolayı tinerçilerden ciddi endişe duyuyor. Dilencililiğin ihtiyaç sahipliğinden uzaklaşıp meslek ve sektör haline gelmesinden de hoşnutsuz. Bunun nedeni meslekten dilencilerin insanları yardımdan soğutarak gerçek ihtiyaç sahiplerini mağdur edebilecek olması. Esnafın çoğunluğu meseleye sosyal tedbirlerle yaklaşılması gerektiğini düşünüyor ancak meslekten dilenciler ve istismarcılar açısından caydırıcı tedbirlerden yana olanlar da sayıca az değil. İlginç olan hususlardan biri, esnafın dilencilerden muzdarip olan kesimlerinin bile şu veya bu nedenle dilenciye para vermeyi sürdürüyor oluşları. Nitekim Zabıta Odak grup toplantısında da esnafın Zabıta'dan kaçan dilencileri dükkânlarında sakladığına dair deneyimler nakledilmişti. Bütün bu veriler, esnafın geçmişten gelen toplumsal dayanışmacı, korumacı eğilimlerini yoğun modernleşme süreçlerine rağmen hala muhafaza etmekte olduğunu gösteriyor.